مدیریت شهری
شماره ۴۲ بهار ۹۵
No.42 Spring 2016
۲۲۷-۲۴۸
زمان دریافت مقاله: ۱۳۹۴/۴/۲۳ زمان پذیرش نهایی: ۱۳۹۴/۱۰/۶

بررسی راهکارهای افزایش بهره وری پارکها و فضاهای سبز شهری نمونه موردی: پارک های شهری اراک

محمد علی جلالی نسب*- دانش آموخته دوره دکترای شهرسازی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحیقات، تهران، ایران.
امیر حسین فهیمی- مدرس گروه شهرسازی، واحد تبریز، دانشگاه آزاد اسلامی، تبریز، ایران.
شکوه نشانی فام- کارشناسی ارشد معماری، باشگاه پژوهشگران جوان و نخبگان، واحد تبریز، دانشگاه آزاد اسلامی، تبریز، ایران.

چکیده
بوستان های شهری با اختصاص سطوح وسیع یا نسبتاً وسیعی از شهرها به لحاظ قابلیت های کارکردی خود به عنوان امکاناتی برای ارتقاء سطح کیفی شهرها مطرح هستند. بوستان های شهری دارای دو جنبه عمده کارکردی هستند؛ اول، تاثیر این بوستانها در ارتقاء شرایط زیست محیطی به عنوان فضاهای سبز و ریه های تنفسی شهرها و دوم، نقش این کاربری های شهری در گذران اوقات فراغت شهروندان با ایجاد زمینه های متنوع گذران اوقات فراغت فردی و جمعی. با چنین پیش زمینه ای، در این پژوهش با هدف ارائه راهکارها و خطوط راهنمائی جهت ارتقاء سطح بهره وری عمومی از پارک های شهری با تاکید بر شهر اراک، ابتدا بر اساس یافته های حاصل از مطالعات نظری، بررسی های میدانی و نظرسنجی از مردم و کارشناسان به شناخت و تجزیه و تحلیل موانع و عوامل بازدارنده یا تقلیل دهنده سطح بهره وری عمومی از پارک های شهری پرداخته شده است و سپس راهکارهائی جهت حذف یا کاهش این موانع و افزایش جذابیت و استقبال عمومی از این فضاهای عمومی شهری ارائه گردیده است. در این راستا، ضمن بررسی ویژگی های کالبدی و عملکردی کلیه پارکهای شهر اراک، و مطالعه نقاط قوت و ضعف این پارکها در رابطه با استفاده شهروندان از آنها به ارائه یک سلسله مراتب عملکردی از مجموعه پارک های شهر بر اساس شرایط موجود و محدودیت های و امکانات هر پارک و با الهام از تجربیات موجود در زمینه برنامه ریزی پارک های شهری پرداخته ایم. برای هر سطح از این سلسله مراتب پیشنهاداتی در زمینه امکات و خدمات مورد نیاز ارائه گردیده است و علاوه بر این در مورد برخی پارکها که دارای جایگاه یا شرایط ویژه ای در شهر بوده اند پیشنهادات خاصی ارائه گردیده است.
واژگان کلیدی: پارک های شهری، فضای سبز شهری، اوقات فراغت، سلسله مراتب عملکردی، نقش زیست محیطی.

Examine ways to increase the efficiency of urban parks and green spaces; Case: urban parks Arak

Abstract
Urban parks in terms of its functional capabilities as the possibilities for improving the quality of the world's cities. Urban Parks has two major functional aspects: first, the effect of green spaces and parks in promoting environmental conditions as lung of the city, and secondly, the role of urban land uses in a variety of leisure citizens by providing leisure individual and collective. With such a background, this paper aims to provide solutions and guidelines to improve the efficiency of urban public parks with an emphasis on the city, based on the results of theoretical studies, surveys and polls of people and experts to identify and analyze the barriers inhibiting or reducing the overall productivity of urban parks to be explored. The solutions to remove or reduce these barriers and increase the attractiveness and public reception of the urban public spaces is presented. Physical and functional characteristics of all the parks in the city and study the strengths and weaknesses of the park were evaluated in relation to citizens. We provide a functional hierarchy of the city park based on existing conditions and constraints and possibilities of each park inspired by the experiences we have in the planning and urban parks. In addition, some parks that have been in place special conditions or specific proposals have been presented.
Keywords: urban parks, urban green spaces, leisure, functional hierarchy, the environmental role.

* نویسنده مسؤل مکاتبات، شماره تماس: ۰۹۳۸۰۹۳۵۱۴۸، رایانامه: ma_jalalinasab@Mail.com

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-02]

مقدمه

پارک‌هـا و فضـای سـبز شـهری بـه عنـوان بخشـی از فضـای شـهری و بـا دارا بـودن ابعـاد زیسـت محیطی، کالبدی، اجتماعی و فرهنگی (Mcpherson, ۱۹۹۴)، نقش مهمی در افزایش و بهبود کیفیت زندگی شـهری (Jim and Chen, ۲۰۰۷ ,Del Saz and Leandro ۲۰۰۷; Kantor and Unger, ۲۰۱۰; ;مجنونیـان، ۱۳۷۴؛Tyrvainen et al., ۲۰۰۷ Van Leeuwen et al, ۲۰۰۹;)، ایجـاد مطبوعیـت بـرای شـهروندان (Wolf, ۲۰۰۴)، ایجـاد تفریـح و سـرگرمی (Rabare et al, ۲۰۰۹; Chace and Walsh, ۲۰۰۶ ,Attwell ۲۰۰۰)، اوقـات فراغـت و اسـتفاده از فرصت‌هـای زیبایی‌شـناختی (Kong et al, ۲۰۰۷)، بهبود کیفیت هوای شـهری (Nowak and Heisler, ۲۰۱۰)، تنوع زیسـتی، محافظـت از فرسـایش خـاک، جـذب بارش و آلودگی‌هـا، کاهـش تاثیـرات جزیـره حرارتی‌شـهر (Kong and Nakagoshi, ۲۰۰۶)، ایمنی و سلامت سـاکنین شـهر (Comber et al, ۲۰۰۸)، بـه ویژه در کشـورهای درحال توسـعه کـه تعـدادی از مناطق مهم مادرشـهری جهـان را شـامل می‌شـوند (Thaiutsa et al, ۲۰۰۸)، ایفـا کـرده و فضایـی را بـرای بحـث و تعامـلات اجتماعی و فرهنگـی (Shafer and Jacob, ۲۰۰۱; Thampson, ۲۰۰۲)، ایجـاد نقـش منسـجم در گروه‌هـای اجتماعـی (Germann-Chiari and Seeland, ۲۰۰۴)، یکپارچگـی اجتماعـی، ایجـاد آسـایش، پـرورش کـودکان، درمـان برخـی بیماری‌هـا ((Balram and Dragicevic, ۲۰۰۵ و مشـارکت‌های ارزشـمند شـهری کـه منافـع اجتماعی، اقتصـادی و زیسـت محیطـی شـهری را به دنبـال دارد (Matsuoka and Kaplan, ۲۰۰۸؛ Dunnett et al, ۲۰۰۲) فراهـم مـی‌آورد.

آنچـه امروزه در سـرآغاز قرن بیسـت و یکم برای شـهر هـای مـا بحـران محسـوب مـی شـود و چهره ی شـهر هـا را زشـت و نابسـامان و شـهروندان را افـرادی بـی روح، خسـته و آزرده کـرده اسـت، گسسـتن و نابـودی تدریجـی پیونـد انسـان و طبیعـت اسـت که متأسـفانه در سـال هـای اخیـر در کار توسـعه شـهری و نظـام شهرنشـینی کشـور بـه ایـن مسـئله کمتر توجه شـده اسـت (زنگـی آبـادی و مختاری ملـک آبـادی، ۱۳۸۴). ایـن توسـعه بی رویـه و ناپایدار شـهری، باعـث افزایش حاشـیه نشـینی، تخریب نواحی سبز شهری، و بالارفتن تقاضـا برای زمین های شـهری می شـود کـه این خود زمینـه سـاز از بیـن رفتن فضاهای سـبز درون شـهری و تغییـر کاربـری ایـن گونـه اراضـی شـده اسـت و این ممکن اسـت باعث مشـکلات زیسـت محیطـی جهانی خاصی مانند شـکل گیری جزایرگرمایی شـهری بشـود (Leitao& Ahern, ۲۰۰۲)؛ بنابرایـن راهبردهـای ممکـن بـرای رسـیدن بـه توسـعه پایـدار شـهری بـه صـورت زیر تعریف شـده اسـت: برنامه ریـزی محیطی، توسـعه فضای سـبز، بهبود شـرایط زیسـتی و توجه به ارزشـهای اکولوژیکی و اجتماعی[1] (بمانیـان و همکاران، ۱۳۸۸).

امـروزه گسـترش شـهرها و بویـژه شـهرهای بـزرگ در جهـان سـوم، موجـب تشـدید عـوارض منفـی توسـعه شـهری اسـت کـه تشـدید آلودگی‌هـای محیـط از مهمتریـن آنهـا بـه شـمار مـی‌رود. توسـعه بی‌رویـه و ناپایـدار شـهری، باعـث تخریـب نواحـی سـبز شـهری مـی گـردد (بهمن پـور، محـرم نـژاد، ۱۳۸۶). بـا توجه بـه مسـائل و مشـکلاتی کـه شـهرها دارند، بایسـتی به ابعـاد و اصـول توسـعه پایـداری شـهری توجـه نمـود. هـدف فرآینـد توسـعه پایـدار شـهری ایجاد یـا تقویت ویژگیهـای پایـداری در زندگـی اقتصـادی، اجتماعـی-

۱.در این راستا نیز مقوله فضای سبز شهری، یک مقوله ی نسبتاً جدید در مدیریت شهری ایران است. بطوریکه در سال ۱۳۴۵ هجری شمسی، سرانه فضای سبز در شهر تهران با جمعیت ۲,۷ میلیون نفر حدود ۷۳/. متر مربع بوده است (ذواشتیاق، ۱۳۷۷). عمده نیاز شهروندان به فضای سبز از طریق دسترسی به محیط های طبیعی، باغات و مزارع کشاورزی داخل و خارج از شهر تأمین می شده است. با گسترده شدن سطح شهر و متمرکز شدن فضای داخلی آن خلاء ضرورت دسترسی به محیط های طبیعی و سبز بیشتر نمایان می شود. بر این اساس توسعه کمی و کیفی فضای سبز طی نیم قرن گذشته به یکی از غدغه های مهم مصلحان شهری تبدیل شده است.

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-02]

فرهنگی و زیست محیطی شهر است[۲]. رشد جمعیتی و کالبدی شدید شهرها در قرن اخیر علاوه بر نتایج مثبتی نظیر افزایش فرصتهای اشتغال، ارتقاء سطح رفاه عمومی جوامع، افزایش طول عمر، افزایش نرخ عمومی سواد و کاهش نرخ مرگ و میر موجب بروز برخی پیامدهای منفی به ویژه در حوزه های اجتماعی و زیست محیطی نیز گردید. مهمترین موضوعاتی که غالبا به عنوان چالش های فراروی توسعه شهری در زمینه های اجتماعی و زیست محیطی می گردد مشتمل بر مواردی چون انزواگزینی و کاهش روزافزون تعاملات اجتماعی شهرنشینان و خشکی و خشونت محیط زیست کاملا مصنوع و مکانیکی و تخریب محیط زیست طبیعی در توسعه های شهری است. چنین انگاره هائی به ویژه از قرن بیستم به این سو اندیشمندان، نظریه پردازان و در مرحله بعد تصمیم سازان و تصمیم گیران شهری را بر آن داشت تا برای کاهش این گونه تبعات منفی نظرات، راهکارها و پیشنهادات گوناگونی ارائه نمایند. تقریبا در همه این موارد به طور مستقیم یا غیرمستقیم پررنگ نمودن بعد طبیعی زیست گاه های شهری و حفظ عناصر طبیعی موجود در آنها به عنوان راهکاری اساسی برای تعدیل شرایط مکانیکی شهرها از ابعاد اجتماعی و زیست محیطی پیشنهاد گردیده است. پارک ها و فضاهای سبز شهری از عناصر اصلی ساخت شهر با ماهیت طبیعی هستند که به طور همزمان فراهم آورنده ظرف وقوع کنش های و یادگیری های اجتماعی و نیز ارائه دهنده جلوه‌ای از محیط زیست گیاهی طبیعی با کارکردهای متنوع هستند. بدیهی است از آنجا که تداوم و بقاء کارکردی هر فضای شهری در گرو استقبال و استفاده مردم از این فضاها و جلوگیری از رها شدن و به اصطلاح «بدون مشتری ماندن» این فضاهاست باید توجه داشت که حتی حفظ کارکردهای سبز و زیست محیطی پارک های شهری پیوند مستقیم با بهره برداری عمومی از آنها و در نتیجه پویائی و حیات شهری آنها دارد و حیات شهری این فضاها حاصل نمی گردد مگر با فراهم نمودن بستر مناسب برای حضور گروه های مختلف شهروندان در آنها. ضرورت توجه به فضای سبز شهری در طرح های توسعه شهری در سال های اخیر در کشور بیش از هر چیز در بخش مدیریت فضای سبز شهرداری ها مطرح بوده و تفکر حاکم در این زمینه بیشتر در راستای ایجاد فضاهای سبز جدید و توسعه آنها بوده است. در مطالعات بسیاری بر اهمیت پارک ها بعنوان فضاهای سبز شهری اشاره شده، و کارکردهای عمده‌ای نظیر کارکردهای محیط زیستی (Flores and et al,۱۹۹۸)، کارکردهای اجتماعی- فرهنگی (Germann-Chiari and Seeland, ۲۰۰۴; Balram and Dragi cevic, ۲۰۰۵)؛ کارکردهای زیبایی شناختی(Chisura, ۲۰۰۴)؛ کارکردهای روانشناختی (Kaplan and Kaplan ۱۹۸۹) وکارکردهای اقتصادی(Morancho, ۲۰۰۳) را برای این فضاها متصور بوده‌اند. از این رو توسعه و تدارک فضاهای آزاد و سبز مناسب برای پاسخ گویی به نیازهای اجتماع- روانی شهروندان امروز و آتی با نگرشی پایدار امری ضروری تلقی می شود. چنین بستری نیز با تدارک جذابیت های فرمی و فعالیتی در پارک ها برای جذب گروه های مختلف اجتماعی و سنی امکان پذیر می گردد و البته سطوح و گونه های متنوع این تمهیدات و جذابیت ها باید از سوئی متناسب با الگوهای موجود و مطلوب گذران اوقات فراغت شهروندان و از سوئی دیگر متناسب با

۱.امروزه بوستان ها بعنوان فضای سبز عمومی نقش مهمی در کاهش مشکلاتی همانند آلودگی هوا، آلودگی آب، مشکلات روحی و روانی دنیای مدرن دارند. وجود بوستان ها در شهرها به لطافت هوای شهر کمک می کند. در اغلب شهرهای بزرگ اروپا و آمریکا وجود این فضاها کمک بزرگی به ساکنین نموده و با علم به اینکه میزان و مقدار نزولات آسمانی در این نقاط فراوان است، ولی بصورت کاملاً نظام مند به ایجاد فضای سبز در شهرها می پردازند. بنابراین ایجاد بوستان ها برای شهرهای عظیم کشور، امری کاملاً ضروری به نظر می رسد. خشکی هوای داخل شهرها و عدم وجود پوشش گیاهی در روحیه مردم شهرنشین اثر می گذارد. در ساختن ساختمان های چند طبقه و آسمان خراش هایی که امروزه ساخته می شوند، باید عوامل متعددی را در نظر بگیرند و در اصول شهرسازی ایجاد فضای سبز شهری را در رأس امور قرار دهند.

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-02]

ظرفیت های پارک مشتمل بر موقعیت هر پارک، ویژگی های کالبدی آن نظیر وسعت، کمیت و کیفیت پوشش گیاهی، دسترسی و ارتباطات و حتی علقه های اجتماعی- روانی شهروندان نسبت به پارک باشد.

مواد و روشها

شهر اراک به لحاظ ویژگی های اقلیمی- جغرافیائی و همچنین کارکردهای عمده صنعتی خود و تبعات زیست محیطی اجتناب ناپذیر ناشی از آن، از گذشته، همواره مورد توجه برنامه ریزان و مدیران شهری از نظر کفایت فضاهای سبز شهری به عنوان عامل کاهش آلودگی های زیست محیطی ناشی از فعالیت صنایع بوده است. از طرفی کارکرد دانشگاهی و جوانی جمعیت این شهر و نیز اختصاص سطوح گسترده ای از محدوده قانونی شهر به پارک های شهری، این ضرورت را ایجاد می نماید که از این پارکها به عنوان فضاهای مطلوب برای گذران اوقات فراغت جامعه شهری جوان اراک استفاده گردد. بررسی های اولیه نشان می دهد با وجود اختصاص سطوح وسیعی از پهنه شهری اراک به پارک های شهری و نیز کارکرد دانشگاهی و جوانی جمعیت این شهر از قابلیت های پارک های شهر در زمینه گذران اوقات فراغت و سایر عملکرد های اجتماعی امکان پذیر، بهر برداری بایسته و شایسته صورت نمی گیرد. به بیانی دیگر از دو وجه زیست محیطی و اجتماعی پارک های شهری، در مورد پارک های شهری اراک، تنها وجه زیست محیطی آنها تحقق یافته اند. شاید این تاکید زیاد بر وجه زیست محیطی و مغفول ماندن وجه اجتماعی پارک های شهری اراک، ناشی از توجه ویژه به نقش زیست محیطی پارک ها در گذشته بوده است.

در این مطالعه، تلاش گردیده است تا ضمن شناسائی و تبیین عوامل و موانع موثر بر استقبال و استفاده شهروندان اراکی از پارک های شهری، راهکارها و پیشنهاداتی عملی در راستای حذف یا دست کم کاهش تاثیرات این عوامل بازدارنده و در نتیجه افزایش سطح بهره وری اجتماعی ارائه گردد. بر این اساس به طور دقیق تر و متوالی این پژوهش دو هدف زیر را دنبال می نماید:

۱. اول این که از نگاه شهروندان عوامل دفع کننده در مراجعه روزانه یا هفتگی آنان به پارک های شهری کدامند.

۲. دوم اینکه به چه روش ها و با چه مکانیزم هائی می توان جذابیت هائی شکلی و عملکردی برای بالا بردن سطح مراجعه شهروندان به پارک ها و ارتقاء سطح بهره وری عمومی ایجاد نمود.

در این پژوهش با توجه به ماهیت موضوع تحقیق از «روش تحلیل مقایسه ای» با انتخاب نمونه های الگو و با تکیه بر «روش اسنادی» و نیز «پیمایش های میدانی» و بالاخره در در بخشی از پژوهش از «روش دلفی» استفاده گردیده است. علاوه بر این تکنیک های مورد استفاده در بخشهای مختلف این پژوهش عبارتند از پرسشنامه، مصاحبه، مشاهده مشارکتی و عکسبرداری.

ادبیات نظری

۱-ضرورت برنامه ریزی اوقات فراغت شهروندان

از دیدگاه علوم تربیتی، ضرورت و اهمیت برنامه ریزی اوقات فراغت از این موضوع ناشی می شود که اوقات فراغت را اساساً باید یک ظرف زمانی تهی دانست که در صورت بهره برداری صحیح از این ظرف می تواند منشا رشد و تعالی فرد گردد و برعکس در صورت گذران باطل آن می تواند بسیاری انحرافات فردی و اجتماعی را موجب گردد. «جان آر کلی» معتقد است هر نوع زمان خارج از زمان کار موظف را هر چند با رضایت خاطر بگذرد نمی توان اوقات فراغت نامید مگر اینکه دارای تاثیرات مثبت و سازنده روحی و جسمی باشد و در غیر این صورت باید آن را اوقات وقت گذرانی و بطالت نامید (Kelly, ۱۹۹۰:۲). بنابراین اوقات فراغت بسته به نوع فعالیت هائی که در آن انجام می شود می تواند تاثیر مثبت یا منفی در شخصیت افراد داشته باشد و حتی این تاثیر ممکن است به جنسیت فرد نیز بستگی داشته

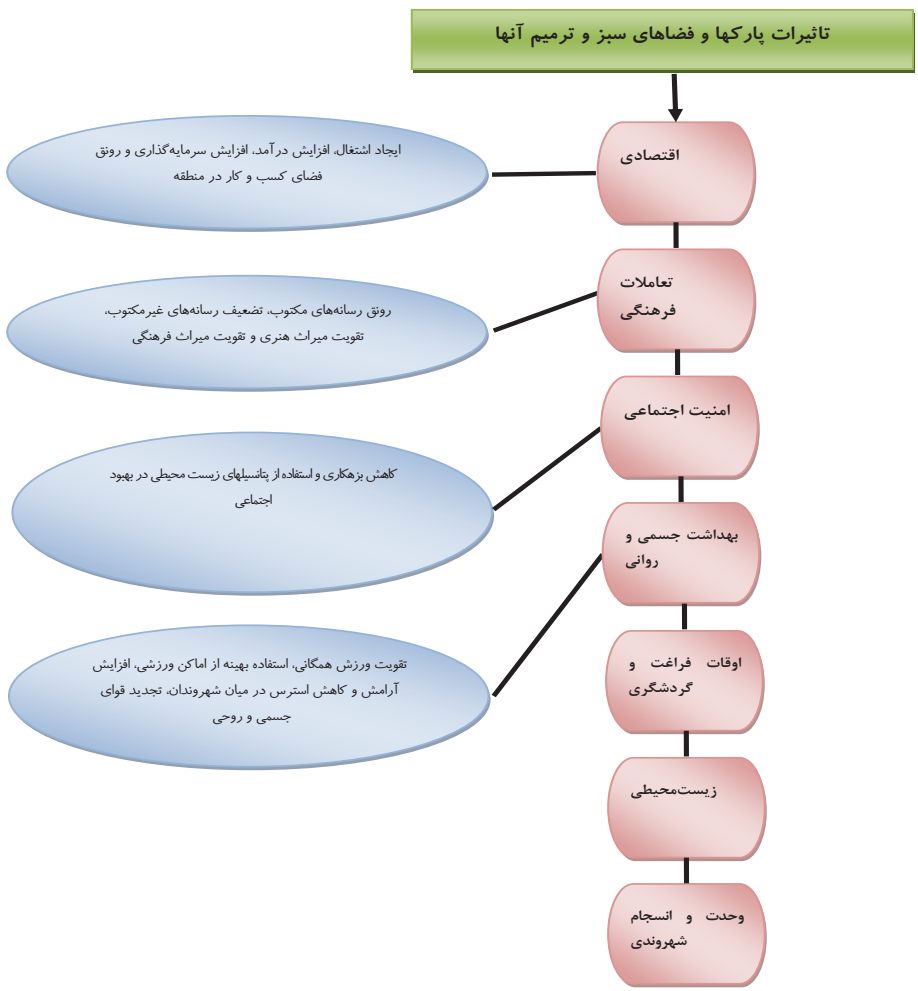

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-02]

باشـد (suzan, ۱۹۹۵:۲۴۵).

برنامـه ریزی علمـی در خصوص اوقات فراغت با شـروع انقـلاب صنعتـی آغاز می گردد که در این زمان با رشـد فزاینـده جمعیتـی و کالبدی شـهرها و تبعـات روحی- روانـی آن بـه ویژه تاثیرات منفـی آن در راندمان نیروی کار کارگاه هـا و کارخانجـات مولود انقـلاب صنعتی که منشـا تحـولات آرمانـی کیفیـت زندگی بشـر به شـمار مـی رفتنـد، بحـث لـزوم برنامـه ریـزی بـرای گذراندن اوقـات فراغـت شـهروندان و بـه ویـژه کارگـران و اصولاً طـرح مقولـه اوقـات فراغـت موضوعیـت مـی یابـد. هر چنـد بایـد خاطـر نشـان سـاخت کـه قدمـت موضـوع اوقـات فراغـت را دسـت کـم از دوران باسـتان می توان ردیابـی نمـود کما اینکـه فروم های رومـی و آگورا های یونانـی به عنـوان فضاهای اصلـی گذران اوقـات فراغت رسـمی مطـرح بودند (موریـس، ۱۳۷۸).

هرچنـد مبحـث اوقـات فراغـت در بـدو امـر معطـوف بـه اختصـاص سـاعاتی از روز و هفتـه به اوقـات فراغت کارگـران بـا هـدف بـالا بـردن بـازده کاری آنان بـود با اینحـال بـا گذشـت زمـان دایـره شـمول برنامـه ریزی گـذران اوقـات فراغـت به سـطح عمومی جامعه رسـید و همـه گـروه هـای اقتصـادی- اجتماعـی و سـنی و جنسـی را تحـت پوشـش قـرارداد. بـا روشـن تر شـدن ابعـاد اهمیـت موضـوع اوقـات فراغـت از جنبـه هـای جامعـه شـناختی، روان شناسـی، اقتصـادی و حتـی سیاسـی، مباحـث تخصصـی تـری در موضـوع اوقـات فراغـت در مراکـز مطالعاتـی و دانشـگاهی معتبـر دنیـا

نمودار ۱. تاثیرات ترمیم پارکها و ضرورت برنامه ریزی کالبدی آنها؛ ماخذ: نگارندگان.

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-02]

دنبـال می گـردد. بـه هـر روی واقعیـت ایـن اسـت که امـروزه بـا پیدایش انبوهه های جمعیتی عظیم انسـانی در قالب سـکونتگاه های بزرگ شـهری و کلانشـهری بر خـلاف گذشـته هـای نـه چنـدان دور نیازهـای غریزی و فراغتـی انسـان بـه طـور طبیعـی و در خـلال کار و زندگـی روزانـه تامین نمی گـردد. هر چه شـهر بزرگتر و پـر جمعیـت تر مـی گـردد، شـکاف و جدائی انسـان ایـن فرزنـد طبیعـت از محیـط طبیعـی افزایـش مـی یابـد و بـه همیـن ترتیـب تنش هـای روحـی و روانـی ناشـی از ازدحـام، ترافیـک، تراکـم، آلودگی هـوا و انواع آلودگـی هـای صوتـی و بصـری اجتناب ناپذیـر زندگی شـهری افـزون می گـردد و در این شـرایط برنامه ریزی و تمهیـد فضاهای مناسـب گـذران اوقـات فراغت برای شـهروندان به منظور کاهش فشـارهای روحـی و روانی ناشـی از زندگـی ماشـینی و خشـک شـهری و تـدارک بسـتر مناسـب بـرای تجدیـد قـوای روحـی و روانـی شـهروندان ضرورتـی اجتنـاب ناپذیر اسـت.

۲- فضاهـای گـذران اوقات فراغت در شـهرهای معا صر

از دوران قاجـار در شـهرهای بـزرگ ایـران بـه ویـژه پایتخـت فضاهـای خاصـی بـه سـبک و سـیاق اروپایی بـرای گـذران اوقات فراغت شـهروندان ایجـاد می گردد کـه از جملـه ایـن فضاهـا مـی تـوان بـه تماشـاخانه ها اشـاره نمـود، گـو اینکـه ایـن فضاهـا بیشـتر و پیشـتر از آنکـه دارای بعـد عملکـردی باشـند بـر بعـد فرعـی و شـکلی خـود بـه عنـوان مظاهـر تمـدن نویـن متکی بودنـد. در دوره پهلـوی، اولیـن پارک شـهری بـا فاصله زمانـی نسـبتاً زیـاد پـس از تخریـب محلـه سـنگلج در تهـران در ایـن مـکان بـه وجود آمـد (حبیبـی، ۱۳۸۷، ص ۱۶۵) و بعدهـا عناصـری نظیر موزه هـا، کتابخانه ها و باغ هـای ملـی، بـاغ وحش هـا و فضاهـای ورزشـی به عنـوان نسـل دوم فضاهـای برنامـه ریـزی شـده گذران اوقـات فراغت وارد عرصه های شـهری شـدند و بالاخره در چنـد دهـه اخیـر فرهنگسـراها و کافـی نت هـا و شـبکه هـای اینترنتـی را مـی تـوان بـه عنـوان گونـه فضاهـای نویـن گـذران فراغـت شـهری معرفـی نمود.

امـروزه در برنامـه ریـزی و طراحـی شـهری تامیـن فضاهـای مـورد نیـاز بـرای گـذران اوقـات فراغـت شـهروندان جزئـی جدائی ناپذیـر از طرحهـای توسـعه شـهری اسـت. بـه گونه ای کـه ضوابط و اسـتانداردها و سـرانه های خاصـی بـرای هر کـدام از انواع ایـن فضاها در نظـر گرفتـه مـی شـود. عـلاوه بر ایـن برای اجـرا یا تکمیـل یـا ارتقـاء هـر کـدام از ایـن فضاهـا بخش های گوناگون دولتی به طور مسـتقیم یا غیرمسـتقیم متولی نظارت بر این فضا هسـتند. در شـهرهای امـروزی، انواع مختلفـی از فضاهـای گذران اوقـات فراغت وجـود دارد کـه مـی تـوان بـر اسـاس عملکـرد هـای نـوع دوم (که پـس از عملکـرد اصلـی فراغتی قـرار می گیـرد) آنها را بـه گـروه هـای زیر دسـته بنـدی نمود؛

الـف- فضاهـای تفریحـی- تفرجـی: شـامل پارک هـا، سـیرک ها، کافی شـاپ ها و مـواردی از ایـن دسـت می گردنـد، ویژگـی مهـم ایـن فضاهـا عام تـر بـودن مخاطبیـن و غلبـه وجـه تفریحی انها برسـایر وجوه می گردد.

ب- فضاهـای فرهنگـی- هنـری: ایـن فضاهـا، شـامل سـینماها، سـالن های آمفی تاتـر، فرهنگسـراها، گالری هـای هنری خانه هنرمندان، مسـاجد، کلیسـاها و... می گـردد کـه در مقایسـه بـا فضاهائـی نظیـر پارک هـا، گـروه های هـدف خاص تری را دارا هسـتند.

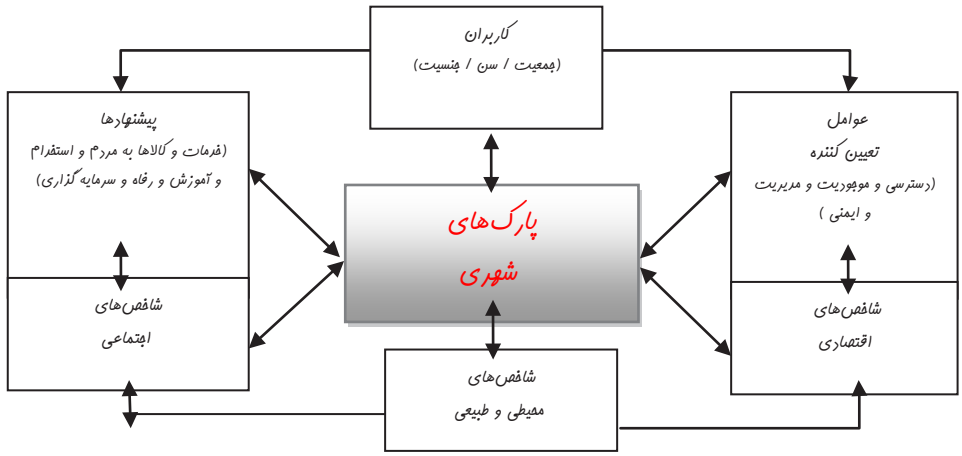
ج- فضاهـای ورزشـی: فضاهای ورزشـی بـه دلیل مورد اسـتفاده قرار گرفتن توسـط جوانـان و نوجوانـان و دارا بـودن تـوام اثـرات مثبـت روحـی و جسـمی در میـان فضاهـای گـذران اوقـات فراغـت واجد اهمیتـی خاصی هسـتند. ایـن فضاهـا شـامل زمینهـای روبـاز و سـالن هـای سرپوشـیده ورزشـی مـی گردند.

د- فضاهـای علمـی: فضاهـای نظیر کافی نـت ها، موزه هـا، کتابخانه ها یا سـالن هـای علمی و... جـزء این نوع فضاهـا مـی گردنـد. ایـن فضاهـا نیز عـلاوه بـر اهمیت تفریحـی دارای کارکردهـای علمی- آموزشـی هسـتند و امـروزه بـه عنوان فضاهـای نوظهور در عرصه شـهری نقش آفرینـی می کنند.

۳- پـارک های شـهری بـه عنوان فضاهـای مهم گذران

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-02]

نمودار ۲. مدل مفهومی اهمیت پارک‌های شهری؛ ماخذ: (Rabare et al; ۲۰۰۹)

اوقات فراغت شـهروندان

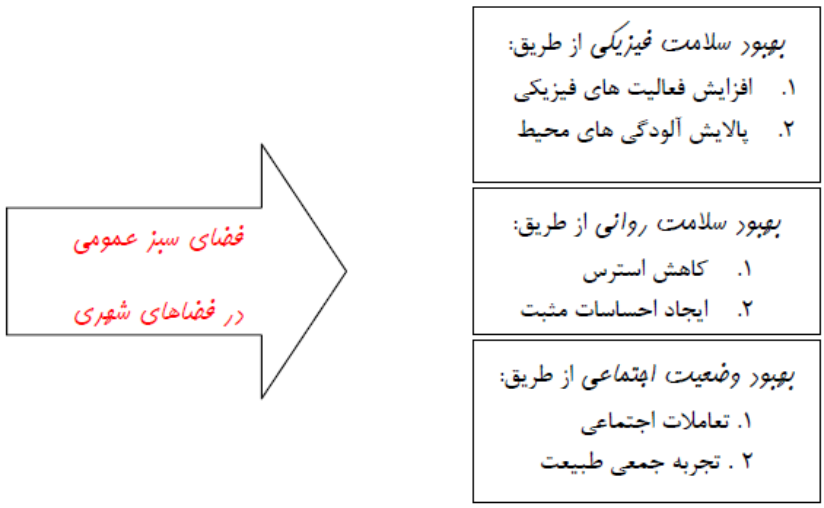
منظـور از فضاهـای سـبز شـهری، نوعـی از سـطوح کاربـری زمیـن شـهری بـا پوشـش های گیاهی انسـان سـاخت می‌باشـد کـه هـم واجـد بازدهـی اجتماعـی و هـم واجـد بازدهـی اکولوژیـک هسـتند. در ایـن میـان بـاغ هـای میـوه در شـهر می توانند هم واجـد «بازدهی اکولوژیـک» باشـند و هـم واجـد «بازدهـی اقتصادی»؛ امـا به علـت عدم امـکان بهره بـرداری عمومـی، فضای خصوصـی تلقـی شـده و نمی تواننـد واجـد «بازدهـی اجتماعـی» باشـند. منظـور از «بازدهـی اکولوژیکـی» عبارت اسـت از: زیباسـازی بخش های شـهری، کاهش دمـای محیـط، تولیـد اکسـیژن، افزایـش نفوذپذیـری خـاک در مقابـل انـواع بـارش و مانند اینهـا و از دیدگاه حفاظـت محیـط زیسـت فضـای سـبز شـهری بخـش جانـدار سـاخت کالبـدی شـهر را تشـکیل مـی دهـد (سـعیدنیا، ۱۳۷۹، ص ۲۹). در واقـع وقتـی صحبـت از کاربـری فضـای سـبز می شـود، منظـور فضاهای سـبز عمومی هسـتند. فضاهای سـبز عمومی، فضاهای سـبز شـهری هسـتند که واجد بازدهی اجتماعی می باشـند. ایـن فضاهـا برای عموم مـردم در گذران اوقـات فراغت، تفریـح و مصاحبـت بـا دوسـتان و گردهمایی هـای اجتماعـی و فرهنگـی اسـتفاده می گـردد، فضاهای یاد شـده اساسـاً برای ایـن منظـور طراحی یا تجهیز شـده انـد. وجـود نیمکـت، روشـنایی، آبخـوری، دستشـویی، کـف سـازی، معابـر و دسترسـی از مؤلفه‌هـای فضاهای سـبز اجتماعـی (عمومـی) بـه شـمار مـی رونـد. از این فضاهـای سـبز،معمولاً بـا عنـوان «پارک» نـام برده می شـود. درواقـع فضاهـای سـبز اجتماعـی شـامل همـه فضاهـای سـبز عمومـی مجهز بـه خدمات و تسـهیلات می شـود.

اهمیـت پارک هـای شـهری در گـذران اوقـات فراغـت شـهروندان بـه حـدی اسـت کـه امـروزه پـارک هـای شـهری که بـا هدف اصلی ایجاد بسـتر مناسـب گذران اوقـات فراغـت ایجـاد مـی گردنـد در کنـار پارک هـای زیسـت محیطـی بـه عنـوان گونـه اصلـی پـارک و فضـای سـبز معرفـی مـی گردنـد (شـریفی، ۱۳۷۱). «ابنزرهـوارد» از پیشـروان شهرسـازی طبیعـت گـرا و مبـدع ایـده باغشـهر هـا در طراحـی شـهر ایـده آل خـود، یک پـارک بـزرگ شـهری را بخش اصلـی مرکز تفریحـی و فراغتـی ایـن شـهر معرفـی مـی کنـد. در حقیقـت اولیـن پـارک طراحـی شـده کـه دارای فضای سـبز عمومـی و امکانات جنبی تفریحی و ورزشـی بوده اسـت در همیـن زمان به وجـود آمده اسـت (Jakson, ۱۹۸۱:۳۴-۳۶).

در دیـدگاه ترقی گـرا که بـه ویژه در حوزه شهرسـازی توسـط لکوریوزیـه توسـعه یافـت، پارک هـا و فضاهای سـبز شـهری بـه لحـاظ دارا بـودن ابعـاد بهداشـت محیطـی و کارکـرد فراغتـی به عنوان یکی از بخشـهای

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-02]

نمودار ۳. اثر مناظر و چشم اندازها بر بهبود سلامتی- ماخذ: برگرفته از (Abraham, et al, ۲۰۰۹)

اصلی و مهم شهر مورد تاکید فراوان قرار گرفته اند. لکوربوزیه این فضاها را به عنوان بستر اصلی گذران اوقات فراغت در شهرها تعریف می کند. وی پارک های شهری را یکی از بخش های اصلی کالبد شهر می داند که در ارتباط مستقیم با گذران اوقات فراغت شهروندان قرار می گیرند و برنامه ریزی اوقات فراغت را بخشی از وظایف شهرسازی می داند، وی معتقد است ساعات آزاد فراغت در شهرها حاصل از گسترش زندگی مکانیکی شهری باید به گردش و استراحت در طبیعت اختصاص یابد و بدین لحاظ نگهداری یا بوجود آوردن پارک ها و فضای سبز شهری یک ضرورت اجتناب ناپذیر است که به سلامتی نوع بشر وابسته است (لکوربوزیه ۱۳۵۵، ص ۳۲).

«لوییس کیبل» ضمن تعریف پارک های شهری به عنوان گونه ای از فضاهای باز فراغتی شهری، آنها را به عنوان جزء مهمی از کلیت شهر تعریف می کند و معتقد است وجود فضاهای مناسب فعالیتهای فراغتی در پارک ها متضمن منافع بیشتر برای مردم و بهره برداری از پارک هاست. وی لزوم برگزاری رویدادها و مراسم مختلف و حتی بازیها و سرگرمی هائی برای گروه های سنی مختلف را از مقتضیات حیاتی پارک ها عنوان می کند (Keeble, ۱۹۸۳:۲۳۸-۲۴۲).

در یک نگاه دقیق تر می توان جایگاه و اهمیت ویژه پارک های شهری در گذران اوقات فراغت شهروندان را ناشی از موارد زیر دانست:

۱- پارکهای شهری به دلیل دارا بودن پوشش گیاهی از ابعاد زیست محیطی واجد اهمیت فراوانند که این نقش با گسترده تر شدن شهر، ارزش بیشتری می یابد.

۲- پارکهای شهری تنها نوع فضاهای فراغتی هستند که دارای ماهیت طبیعی و منعطف در محدوده مصنوع و صلب شهر هستند و این مسئله در ترکیب با بعد زیبائی شناختی گل و گیاه موجود در پارک ها بر زیبا سازی چهره محیط زیست شهری تاثیر خاصی دارند.

۳- پارکهای شهری دارای بیشترین تنوع گروههای اقتصادی- اجتماعی کاربران و وسیعترین دایره شمول سنی بهره برداران در مقایسه با سایر فضاهای عمومی هستند.

۴- به دلیل ملاحظات شهرسازی و جایگاه پارک های شهری در طرح های توسعه شهری، این فضاها، ارائه کننده بیشترین سطوح فضای قابل بهره برداری برای مردم هستند.

به هر حال، امروزه کلاً پذیرفته شده است که پارک های شهری اگر نه مهمترین، یکی از مهمترین فضاهای گذران اوقات فراغت شهروندان هستند همچنانکه گفته شد این اهمیت به ویژه از این

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-02]

جهت قابل توجه است که در شهرهای بزرگ پارک های شهری با حفظ عملکرد زیست محیطی خود بستر مناسبی برای گذران اوقات فراغت توده های مردم فارغ از طبقات اقتصادی و اقشار اجتماعی را فراهم می آورد.

۴- بررسی و مطالعه و طبقه بندی کارکرد ها و نقش های مورد انتظار از پارک های شهری

پارک های شهری با توجه به ویژگی های محیطی و طبیعی خود دارای کارکردهای متنوع و متعددی هستند، در یک دسته بندی عملکردی می توان کارکردهای گوناگون پارک های شهری را به شرح زیر برشمرد:

۴-۱- تامین فضای گذران اوقات فراغت

یکی از دو بعد مهم فلسفی ایجاد پارک های شهری، فراهم آوردن زمینه گذران اوقات فراغت است به بیانی دیگر پارک های فراغت محور در کنار پارک های طبیعت محور دو گونه اصلی پارک های شهری هستند. در این حال، پارکهای طبیعت محور می تواند به صورت درختان ها و پارک های طبیعی و ... ایجاد گردند اما پارکهای شهری باغلبه عملکرد فراغتی به صورت پارک های رایج شهری ایجاد می گردند.

۴-۲- کارکرد زیست محیطی

بدیهی ترین کارکرد پارک ها و فضاهای سبزشهری عملکرد زیست محیطی آنهاست. پوشش گیاهی و به ویژه درختان موجود در پارک ها موجب جذب الودگی هوا، جذب دی اکسید کربن موجود در هوا و تولید اکسیژن می گردند، وجود پارک های شهری به مثابه جزایری سبز در درون شهرهای صنعتی معاصر موجب تلطیف هوا وکاهش خشکی و خشونت هوا می گردند. همچنان که در نظریه اندام وارگی شهری، پارک ها و فضاهای سبز شهری به عنوان ریه های تنفسی و از ضروریات ادامه حیات شهرها معرفی می گردند. فضاهای سبز، علاوه بر این قابلیت کاهش آلودگی صوتی در محیط های زیست شهری را نیز دارند. به نحوی که امروزه یکی از راهکارهای مطرح در کاهش آلودگی صوتی در بافت های مسکونی که در مجاورت کاربریهای مولد سر و صدا نظیر شبکه های اصلی معابر و نیز فرودگاه ها واقع هستند، ایجاد و توسعه پارک و فضاهای شهری است.

۴-۳- تاثیرات مطلوب روانی پارک ها بر شهروندان

آثار مثبت روانی ناشی از وجود پارک های شهری بر شهروندان از جهات چندی قابل مطالعه است؛

۱- نخست اینکه پارک های شهری به عنوان جلوه هائی از طبیعت، گونه ای از احساس آرامش روحی و روانی را در انسان شهرنشین این فرزند طبیعت ایجاد می نمایند. اهمیت پارک و فضای سبز در ایجاد آرامش روانی از طریق پیوند دادن دوباره انسان دور افتاده از اصالت طبیعی خود، تا بدانجاست که تقریباً همه دیدگاه های کلاسیک و مدرن شهرسازی اعم از فرهنگ گرا، طبیعت گرا، نوگرا و ... راه حل کاهش پیامدهای روانی زندگی در شهرهای صنعتی نوین را آوردن فضای سبز به دل شهر می دانند (شوای، ۱۳۷۵) و ازهمین روست که در همه شهرهای بزرگ دنیا، شهروندان، در هر فرصت مقتضی به حومه های طبیعی و خوش آب و هوای شهر سفر می کنند.

۲- دوم اینکه، از نظر روان شناسان رنگ غالب سبز در پارک ها و فضاهای سبز شهری دارای کارکرد روانشناختی در ایجاد حس آرامش و رفع اضطراب در افراد می گردد. این به سبب مکانیزم روانشناختی رنگ سبز است. آنچنانکه دربرخی جوامع، از هیچ کوشش و تکاپوئی برای بهره برداری قابلیت های روانشناختی فضای سبز فرو گذاری نمی گردد و حتی در برخی دانشگاه ها درس های گل درمانی تدریس می شود (خوشخو، ۱۳۷۱).

۳- و سوم اینکه زیباسازی محیط از طریق پوشاندن مناظر نامناسب و در عوض ارائه جلوه های زیبای گلها و درختان، متصاعد کردن بوهای مطبوع گلها و گیاهان، قلمرو مطلوب روانی را برای استفاده کنندگان از پارک ها فراهم می آورد که موجب

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-02]

تجدید قوای روحی و تامین ارامش روانی شهروندان می گردد.

۴-۴- کارکردهای اجتماعی- فرهنگی

از یک نگاه، می توان پارک های شهری را اشتراک بخشی از سرانه های فضاهای سبز شهری در بسترهای تعریف شده خاصی تعریف نمود که این اشتراک و تجمیع موجبات برقراری روابط اجتماعی رو در روی بیشتر بین شهروندان را فراهم آورد. راجر ترانسیک ضمن تقسیم بندی فضاهای شهری به عنوان بسترهای کالبدی وقوع تعاملات اجتماعی به دو دسته سخت فضاها و نرم فضاها پارک های شهری را در دسته دوم که فاقد بدنه های سخت معماری هستند قرار می دهد (Trancik ,R,۱۹۶۸). بر این اساس یکی ازکارکردهای مهم پارک های شهری، ایجاد زمینه مناسب برای وقوع کنش های متقابل اجتماعی بین شهروندان است به گونه ای که از این دیدگاه با افزایش شدت و حدت استفاده از یک پارک شهری، کارائی و بهره وری آن پارک بالاتر می رود و به تحقق هدف اجتماعی خود نزدیکتر می شود. از طرف دیگر وجود پارک های شهری به عنوان فضاهائی برای گذران اوقات فراغت در فواصل مناسب نسبت به بخش های مسکونی می تواند در علاقه مندی مردم به محیط زندگی شان تاثیر گذار باشد. در واقع رابطه مستقیمی بین میزان جذابیت محیط زندگی و احساس تعلق به آن از سوئی و وجود امکانات گذران فراغت در محل از سوی دیگر وجود دارد (burby,۱۹۷۶:۱۶-۱۷).

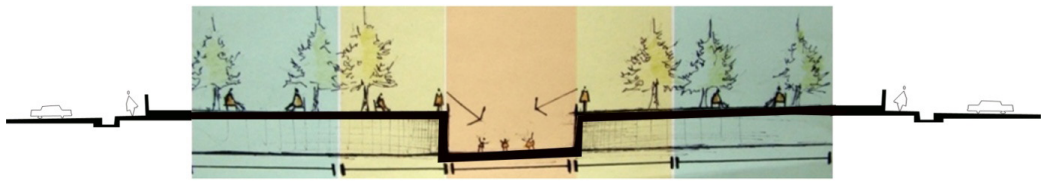
همچنین به لحاظ فرهنگی پارک های شهری به سبب مطبوعیت های ذاتی خود می توانند فراهم آورنده زمینه مناسب برای بسیاری آموزش های غیر رسمی فرهنگی- اجتماعی برای شهروندان گردند. گذران اوقات فراغت در چنین محیط هائی در قالب گروه های دانش آموزی و حتی خانوادگی می تواند با برنامه ریزی نهادهای غیر دولتی به اشاعه فرهنگ مسائلی چون حفظ محیط زیست که پایه حیات بشر است کمک کند (liber and fesenm ,aier ۱۹۸۳).

۵- بررسی، مطالعه و معرفی چند پارک نمونه در جهان با تاکید بر نظام عملکرد و استفاده های عمومی از آنها.

به منظور شناخت کلی عوامل موثر بر موفقیت پارک های شهری بر جذب شهروندان، می توان به بررسی نمونه هائی از این گونه پارک ها در کشور های مختلف پرداخت. در مطالعه ای که در مورد پارک های آیازمو (Ayazmo) در بلغارستان، درویدهیل (Druidhill)،گوئینس (Gwynns)، پترسون (Patterson) و کیلبرن (Cylburn) در ایالات متحده، استاپلی (Staply) و چشایر (Cheshire) در انگلستان، کرولی اورت (Everett Crowley) و ماهون (Mahoun) در کانادا، برونت وود (Brunt Wood) در انگلستان، ساگا (Saga) در ژاپن و تعدادی دیگر از پارک های شهری جهان به عنوان پارک هائی که دارای موفقیت نسبی بوده اند این نتیجه حاصل گردیده است. عوامل موثر در موفقیت این پارکها بسیار متنوع و متعدد و شامل طیفی از جذابیت های بصری پارک، تسهیلات و امکانات مناسب رفاهی و خدماتی موجود در پارک، مشارکت های مناسب مردم در نگهداری پارک، برگزاری فستیوالهائی از قبیل فستیوال سالانه بهار، بازار هفتگی و فستیوال سالانه، دارا بودن مسیرهای زیبای پیاده روی، استفاده از شرایط توپوگرافیک بستر طبیعی زمین در ایجاد چشم اندازها و جذابیت های بصری بدیع استقرار موزه طبیعی، وجود جذابیت های علمی تفریحی نظیر گونه های جذاب زنده حیات گیاهی یا جانوری، استفاده از شرایط توپوگرافیک بستر طبیعی زمین در ایجاد چشم اندازها و جذابیت های بصری بدیع، محوطه سازی و فضا سازی درون پارک ها، ایجاد امکانات و فرصت های ورزش آماتوری برای گروه های مختلف سنی و جنسی، ایجاد زمینه های احساس امنیت در پارک از سوی مردم، برگزاری نمایشگاه های مختلف فصلی با موضوعات فرهنگی و هنری و وجود کاربری های مکمل فرهنگی و

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-02]

تصویر ۱. سکانس بندی و مقطع بندی پارک شفق؛ ماخذ: نگارندگان.

آموزشی در کنار پارک و بهره برداری مناسب از فرصت های طبیعی بستر و محدوده اطراف پارک و مواردی از این دست بوده است. از میان بوستان های محلی شهر تهران، بوستان شفق و از میان نمونه های مشهور خارجی، پارک گرین اکر و واشینگتن در شهر نیویورک مورد بررسی قرار گرفته اند. تا ضمن معرفی آنها به عنوان نمونه های موفق ساخته شده، با تحلیل و بررسی دلایل موفقیت آنها در جذب افراد به فضای پارک، و تکمیل این راهکارها در ادامه پژوهش، الگویی جهت تبدیل بوستان های محلی به عرصه حیات جمعی ارائه شود.

بوستان شفق-تهران

بوستان شفق با مساحتی در حدود ۱/۸ هکتار در محله (یوسف آباد) منطقه ۶ شهرداری تهران و در یک بافت مسکونی واقع شده است و به عنوان یک پارک محلی موفق؛ پذیرای حضور فعال افراد محل از کودک، نوجوان و سالمند در ساعات مختلف شبانه روز می باشد. در این بخش، ویژگی های شاخص بوستان شفق در جذب افراد محل، مورد بررسی قرار گرفته است. مهم ترین ویژگی های شاخص این بوستان در بررسی های بعمل آمده به شرح زیر می باشند:

۱- **سهولت دسترسی به پارک**: فاصله مناسب پارک از خیابان اصلی و فرعی و سهولت دسترسی به آن، عامل مهمی در جذب افراد به پارک محسوب می شود.

۲-**مکان یابی مناسب**: مکان یابی بوستان شفق بگونه ای است که این بوستان در مسیر شبکه ارتباط شهری و منطقه ای قرار نگرفته است و بیشتر پذیرای افراد محله می باشد.

۳-**دعوت کنندگی محلی**: در بوستان شفق، برای حفظ حریم امن مراجعین از ورودی های منحصر و خاصی استفاده شده است که بیشتر برای مراجعین محلی شناخته شده می باشند و اندازه آن در حدی نیست که از همگان برای ورود دعوت نماید.

۴-**تفکیک فضاهای ساکت و شلوغ**: طراحی بوستان شفق به گونه ای است که پارک دارای سه زون مشخص: شلوغ (فضاهای بازی)، نیمه شلوغ (تراس بزرگسالان مشرف به فضاهای بازی) و فضاهای خلوت و ساکت (در دو جانب مسیر اصلی) می باشد. و استفاده کنندگان بنا به سلیقه خود، می توانند فضای دلخواه خود را در پارک انتخاب کنند. (تصویر ۲) زون های مختلف پارک را نمایش می دهد.

۵-**ایجاد فضاهای تعامل اجتماعی**: ایجاد گشایش های فضایی در مسیرهای حرکتی جهت ایجاد فضاهایی برای نشستن و بازی شطرنج.

۶-**وجود فعالیت های مختلف**: در پارک شفق فعالیت های متنوعی برای گروه های مختلف سنی جریان دارد. وجود فرهنگسرا، کتابخانه، زمین های بازی، میزهای پینگ پنگ، وسایل ورزشی و ... افراد مختلف را به فضای پارک جذب می کند.

پارک واشینگتن

پارک واشینگتن با مساحت در حدود ۳۹۵۰۰ مترمربع، یکی از مکان های معروف در شهر نیویورک است. این پارک با استقبال ساکنین شهر و توریست ها به عنوان یک فضای عمومی موفق و مکان اجتماع مردم در شهر نیویورک، شناخته شده است. مهم ترین ویژگی های شاخص پارک واشینگتن در بررسی های بعمل آمده به شرح زیر می باشند:

۱-**وجود نقاط شاخص در پارک**: آب نمای مرکزی

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-02]

و طـاق نمـای ورودی شـمالی در (تصویـر ۵) دو ویژگی شـاخص و برجسته پارک واشـینگتن می باشند. که در محـور اصلـی پارک در ارتباط مسـتقیم بـا یکدیگر قرار گرفتـه انـد. تعریف ایـن دو عنصـر شـاخص، در ارتباط مسـتقیم با یکدیگـر، موجب افزایش برجسـتگی آن ها شـده است.

۲- **مسـیرهای حرکتی داخلـی پارک**: مسـیرهای حرکتـی پـارک واشـینگتن را نمایش می دهـد. تعریف محورهـای اصلـی و فرعـی، تنـوع در طراحی مسـیرها، حفظ تداوم و پیوسـتگی و خوانایی در طراحی مسـیرها (از طریـق ایجـاد محورهـای اصلـی و فرعـی، گـره هـا و فضاهـای مکـث مشـخص و متعـدد) از عناصـر اصلی طراحـی مسـیرهای حرکتـی در پـارک واشـینگتن می باشند.

۳-**ایجـاد منظـر زیبـا و طبیعـی در پارک**: بیشـتر سـطح پـارک واشـینگتن به پوشـش گیاهـی اختصاص داده شـده اسـت و درصد کمی از آن را سـطح سـخت و سـنگفرش اشـغال کرده اند.

۴-**ایجـاد حریـم بـرای فضـای پـارک**: حصارهای کوتـاه و شـفاف در عیـن ایجـاد حریـم بـرای پـارک، ارتبـاط بصـری آن را بـا فضـای بیرون حفـظ می کنند. در یـک دسـته بنـدی کلی می تـوان درس هائـی را که از مطالعـات مربـوط بـه نمونه هـای خارجـی در زمینه برنامـه ریـزی پارک های شـهری قابل اسـتخراج اسـت به شـرح جـدول زیر بیـان نمود:

۶- شناخت، بررسی و تحلیل نمونه موردی

۶-۱- ضـرورت های برنامه ریـزی در جهت ارتقا بهـره وری از پارک های شـهری اراک

شـهر اراک و اسـتان مرکـزی بخشـی از کویـر مرکـزی ایـران دارای اقلیـم بیابانـی و مدیترانـه اسـت و در کنار اسـتانهای مجـاور قـم و اصفهان بخش نسـبتا بزرگی از کانونهـای کیفیـت نامسـاعد آبی و خاکـی کویر مرکزی ایـران را تشـکیل مـی دهـد و بـر ایـن اسـاس ضرورت توجـه بـه فضاهای سـبز به عنـوان راهکارهائـی اصولی جهـت تعدیـل شـرایط آب و هوائـی و زیسـت پذیـر تر نمـودن این شـهری اسـت. همچنیـن، شـهر اراک یکی از قطـب هـای صنعتـی کشـور به شـمار مـی رود و در محـدوده ایـن شـهر، کارخانه هـا و کارگاه هـای متعدد صنعتـی وجـود دارد. بـر همیـن مبنـا، از گذشـته در طرحهای توسـعه شـهری از زمان اسـتقرار اولین صنایع نظیر آلومینیوم سـازی و ماشـین سازی، در کنار توسعه صنایـع، توسـعه فضاهای سـبز و پارک های شـهری در دسـتور کار برنامه ریزان و مدیران توسـعه شـهری بوده است.

بالاخـره اینکـه بررسـی هـای جمعیتـی نشـان مـی دهـد، هـرم سـنی- جنسـی اراک دارای قاعـده ای وسـیع اسـت کـه این خـود به معنـای جوانـی جمعیت ایـن شهراسـت. بـه طوریکـه بـر اسـاس آمـار موجـود سرشـماری ۱۳۸۵، حـدود ۴۰% از جمعیـت شـهری اراک در گـروه سـنی۲۹-۱۰ سـاله قراردارنـد، از سـوی دیگـر، شـهر اراک بـه سـبب دارا بـودن کارکـرد قـوی دانشـگاهی، جمعیـت جـوان زیـادی را در خـود جـای داده اسـت چنانکـه بـر اسـاس آمارهـا در سـال ۱۳۸۳، اسـتان مرکـزی دارای ۲۹۲۴۳۲ دانشـجو در مقاطـع مختلـف بـوده اسـت که بخش عمـده ای از ایـن مقدار، متعلـق به دانشـجویان شـهر اراک بوده اسـت (آمارنامه اسـتان مرکـزی،۱۳۸۴). بـر اسـاس اسـتدلالهای فـوق الذکـر، ضـرورت موضوع را امـری بدیهی و البتـه دارای اولویـت مـی نمایاند.

۶-۲- بررسـی کمـی وضـع موجـود پـارک های شـهری اراک

شـهر اراک، مرکـز اسـتان مرکـزی باسـطحی بالـغ بـر ۵۴۰۰ هکتـار، دارای حـدود ۸۹۶ (۱۶/۵۹) هکتـار پـارک و فضـای سـبز مـی باشـد که ایـن مقدار سـرانه ای حـدود ۱۹/۷ متـر مربـع بـرای ایـن کاربـری رابـه دسـت مـی دهـد. از ایـن میـزان پـارک و فضای سـبز، ۳۲۰ هکتـار بـه پارک های شـهری (با احتسـاب پارک جنگلـی باهنـر و پـارک وحـش) اختصـاص دارد کـه سـرانه ای برابـر ۷/۳۰ متـر مربـع را بدسـت مـی دهـد. بـا ایـن وصـف، شـهر اراک بـه لحـاظ کمـی از سـطوح مناسـب پـارک هـای شـهری برخـوردار اسـت.

بـر اسـاس بررسـی انجـام شـده مـی تـوان پـارک های

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-02]

جدول ۱. درس های قابل استخراج از نمونه هائی از پارک های شهری موفق جهان

ردیف	عنوان تحقیق	کشور	سال	مهمترین درسها
۱	پارکهای مرکز شهر سیاتل	ایالات متحده	۲۰۰۶	۱-تشکیل گروه محافظین پارکها.۲- ایجاد زمینه برگزاری مراسم مختلف با آموزش کارمندان.۳- لزوم همکاری سازمان پارکها انجمنها و نهادهای مرتبط.۴- توسعه فعالیتهای مقیاس کوچک از قبیل کافه و رستوران
۲	شناسائی پتانسیل پارکها (با نگاهی به پارکها)	انگلستان	۲۰۰۱	۱- ایجاد میادین بازی.۲- ایجاد محوطه برای هنرهای عام.۳- ایجاد عوارض طبیعی مانند دریاچه و جنگل.۴- محدود سازی سموم شیمیائی
۳	پارک آیازمو	بلغارستان		۱- ضرورت تهیه طرح جامع پارکها.۲- ایجاد کارگاههای مباحثه.۳- برنامه ریزی جهت برگزاری رویدادهای مختلف
۴	سیستم پارک شهری مطلوب	ایالات متحده	۲۰۰۳	۱- سرمایه گذاری و بکارگیری نیروی انسانی و تجهیزات کافی.۲- ایجاد دسترسی متعادل و برابر برای اقشار جامعه.۳- ارتقاء ایمنی در پارک.
۵	ایجاد یک اکوسیستم شهری از فضاهای سبز در بالتیمور	ایالات متحده	-	۱-برنامه ریزی جهت انجام رویدادها و فستیوالهای مختلف.۲- ظرفیت سازی جهت مشارکت مردمی در محله ها.۳- حمایت از نهادهای غیر دولتی حامی فضای سبز.۴- حمایت از تبلیغات مرتبط با پارک.
۶	سازماندهی مجدد پارک ناحیه ای شیکاگو	ایالات متحده	۲۰۰۰	۱- توجه به تخصص و تبحر در مسائل فنی و آموزش پرسنل.۲- همکاری سازمانهای مختلف جهت کمک به حرفه ای شدن پارک.
۷	اجزاء سیستم پارکهای شهری	هنگ کنگ	۲۰۰۶	۱- ارتقاء ایمنی.۲- جمع آوری سرمایه کافی.۳- دسترسی متعادل.۴- برگزاری رویدادها.۵- برگزاری فعالیتهای آموزشی جهت ارتقاء کیفیت محیطی.۶- استفاده از کارمندان متخصص در بخش مدیریت پارک.
۸	بررسی نحوه استفاده از پارکهای شهری میسولا	ایالات متحده	۲۰۰۳	۱-گسترش فعالیتهائی مانند پیک نیک.۲- زمینهای فوتبال.۳- استخرهای شنا و زمینهای بازی برای کودکان.۴- کمک به افزایش آگاهی های مراجعه کنندگان با تبلیغات.
۹	نمونه های موردی بهبود پارکهای شهری در کانادا	کانادا	۲۰۰۵	۱- حفظ هویت پارک با مشارکت مردم.۲- آموزش و ارتقاء محیطی.۳- ایجاد تسهیلات رفاهی در پارکها (دستشوئیها، پیاده روها...). ۴- دسترسی به پارک.
۱۰	ادراک نحوه استفاده از پارک شهری	ایالات متحده	۲۰۰۴	۱- ایجاد گلخانه های گیاهی با ارزش.۲- برگزاری رویدادهای مختلف مانند کنسرتها.۳- ارتقاء امنیت.
۱۱	ابزار بررسی برای تامین فضاهای سبز جذاب و دسترس پذیر	بلژیک	۲۰۰۲	۱- ارتقاء کیفیت محیط طبیعی.۲- افزایش تسهیلات و تجهیزات طبیعی.
۱۲	دسترس پذیر بودن و جذابیت جهت استفاده از پارکهای عمومی؛ ساگا	ژاپن	-	۱- توجه بیشتر به جوانان در گروه سنی ۳۰-۲۱سال.۲- توسعه فضاهای دنج و آرامش بخش در پارکها.۳- دسترس پذیر بودن.

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-02]

نقشه ۱. پراکنش فضاهای سبز و پارک های شهری اراک؛ ماخذ: نگارندگان.

معرفی شده شهر اراک را به لحاظ ماهیت شکل گیری در سه دسته تقسیم بندی نمود؛

۱- دسته اول پارکهائی هستند که غالباً در مساحت های زیاد و با پوشش جنگلی عمدتاً در بخش های شرقی شهر ایجاد گردیده اند، این پارکها غالبا در حد فاصل صنایع سنگین شهر و بافت شهری و در منطقه یک شهرداری واقع گردیده اند و اهمیت اصلی آنها به لحاظ کارکرد زیست محیطی آنهاست. از جمله نمونه های این دسته از پارکها می توان به پارک های شهدای گمنام و لاله و... اشاره نمود.

۲- دسته دوم پارک هائی هستند که از لحاظ تعداد، رقم بالائی را به خود اختصاص می دهند ولی غالبا دارای مساحت های کمی هستند، در واقع لکه های فضای سبزی بوده اند که به منظور طراحی مسیرهای ترافیکی ایجاد گردیده اند، این پارکها که بدواً به عنوان پارک شهری طراحی نگردیده اند و در واقع لکه های سبز ترافیکی هستند که تقریبا در تمام سطح شهر و در سه منطقه شهرداری پراکنده گشته اند.

۳-دسته سوم شامل پارکهای شهری به مفهوم واقعی پارکهای شهری می گردند که با هدف فضاهای گذران اوقات فراغت ایجاد گردیده و از طراحی متناسب و مبلمان و امکانات تفریحی و سرگرمی پارک های شهری برخوردار هستند. از نمونه های این پارکها می توان به پارکهای آزادی، ولیعصر و امیر کبیر اشاره نمود. در مجموع در شهر اراک ۵۱ پارک با مساحت حدود ۳۲۰ هکتار وجود دارد.

۶-۳- بررسی جایگاه کاربری پارک و فضای سبز در طرحهای توسعه شهر اراک

طرحهای جامع و تفضیلی به عنوان مهمترین اسناد هدایت توسعه شهری در ایران و بسیاری کشورهای جهان هستند. موضوع پارک ها و فضاهای سبز شهری یکی از بحث ها و بخش های اصلی این طرحها در اسناد و نقشه های پیشنهادی این

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-02]

طرحهاست. در ادامه نگاهی اجمالی به جایگاه پارک های شهری اراک در این طرح ها در رابطه با موضوع اوقات فراغت خواهیم انداخت.

۶-۳-۱- طرح جامع شهر اراک، مصوب شورایعالی شهرسازی و معماری (۱۳۶۷)

در این طرح، به طور نظری و کلی به پارک های شهری به عنوان فضاهای فراغتی نگاه شده است به نحوی که این کاربری را در کنار سطوح ورزشی و تفریحی به عنوان «مرکز تفریحی، ورزشی و فضای سبز» معرفی می کند و در راستای ارتقاء بهره وری عمومی از این گونه فضاها، اضافه نمودن ۱۱۵ هکتار فضای تفریحی، ورزشی و سبز پیشنهاد می گردد که بخشی ار آنها مشخصا شامل پارک های شهری تجهیز شده می باشد. به عقیده طرح، بخش های عمده ای از پارک های شهری اراک شامل درختکاری های نواری منظم در شمال منطقه صنعتی است که هر چند دارای نقش مثبتی در تعدیل هوای منطقه دارد، اما به دلیل شکل، شیوه محوطه سازی، دوری از شهر و نبود امکانات مرتبط، غالبا مورد استفاده شهروندان به عنوان فضای سبز قرار نمی گیرد مگر اینکه با ساماندهی نوارهای درختکاری شده مزبور امکان بهره برداری از آنها که نزدیک به ۲۰۰ هکتار مساحت دارند را فراهم ساخت.

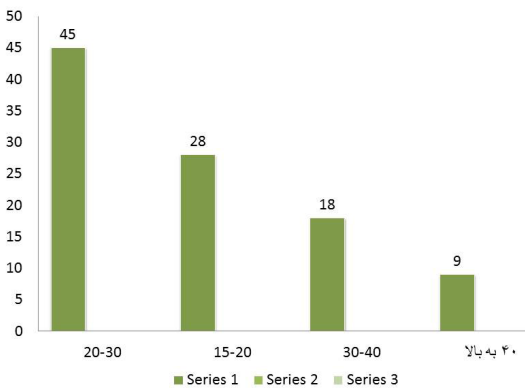
۶-۳-۲- طرح جامع شهراراک (مصوب ۱۳۷۸)

در این طرح، در نقشه کاربری پیشنهادی اراضی، فضاهای مختلفی به عنوان پارک و فضای سبز مشخص شده اند اما توجه به پارک های شهری صرفا ماهیت کمی دارد و در خصوص مسائل کیفی این پارک ها از قبیل بهره برداری از آنها و مسائل اجتماعی مربوط به آنها صحبتی به میان نیامده است. در این طرح، جانمائی و پیشنهاد پارک های شهری در بسیاری موارد دارای اهداف شهرسازی بوده است و لااقل به طور مستقیم به وجه جامعه شناختی آنها توجهی نشده است به طورمثال در این طرح برای جلوگیری ازگسترش مناطق اسکان غیر رسمی در درون و اطراف آنها پارکها و فضاهای سبز متعددی پیشنهاد شده است و یا پیشنهاد پارک و فضای سبز روبروی بهشت زهرای شهر را به عنوان وسیله ای برای جلوگیری از نفوذ آلودگی های زیست محیطی این کاربری به شهر قلمداد نموده است.

۶-۳-۳- طرح تفصیلی شهر اراک (۱۳۸۳)

این طرح نیز نگاهی صرفا کمی به پارک های شهری اراک دارد با این تفاوت که حتی در این نگاه کمی نیز، سرانه موجود پارک و فضای سبز شهری اراک، که در سال ۱۳۸۲، ۱۴/۲ متر مربع اعلام شده است، در افق پیشنهادی طرح تقلیل یافته و به ۱۲/۲۵متر مربع می رسد. در این طرح، هیچگونه راهکار مشخصی در جهت مسئله بهره وری عمومی از پارک های شهری اراک ارائه نگردیده است و تنها به افزایش کمی سطح موجود از ۵۱۷/۶ هکتار به ۶۸۳/۵۷ هکتار اشاره گردیده که چنانکه اشاره شد، این سطح، کاهش حدود ۲متری سرانه این کاربری را در پی خواهد داشت.

بر اساس آنچه گفته شد می توان گفت رویکرد طرح های توسعه شهری اراک و به طور مشخص طرح های جامع و تفصیلی تهیه شده برای این شهر، رویکردی کمی است به گونه ای که تحلیل ها و پیشنهادات ارائه شده برای پارک های شهری اراک در این طرح ها عموما به مجموعه ای از سطوح و سرانه ها و حد اکثر پیشنهاداتی در خصوص باز پراکنش آنها محدود می گردد و هیچ کدام از این

نمودار ۱. میزان ترتیب سنی پاسخ دهندگان؛ ماخذ: یافته های تحقیق.

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-02]

طـرح ها به مسـئله بهـره وری اجتماعـی و برنامه ریزی بهـره وری از ایـن پـارک هـا نپرداختـه اند.

۶-۴- بررسـی عوامـل و موانـع بـاز دارنـده اسـتفاده حداکثـری شـهروندان از پـارک هـای شـهری اراک بـرای شـناخت و تحلیـل عوامـل بازدارنـده اسـتقبال و اسـتفاده حداکثـری عمـوم از پارک هـای شـهر اراک در ایـن پژوهـش از سـه تکنیـک مشـاهده مشـارکتی و مصاحبـه و پرسشـنامه اسـتفاده شـده اسـت، ضمـن اینکـه از پرسشـنامه هـم برای نظر سـنجی عموم مردم و هـم بـرای نظر سـنجی از کارشناسـان دسـت اندرکار پـارک هـای شـهری اسـتفاده گردیده اسـت.

جامعه آماری پرسـش شـوندگان ۱۰۰۰ نفر بوده اسـت و بـه روش نمونه گیـری تصادفی هدفمند انتخاب شـده انـد. از ایـن تعـداد ۵۹/۱۸ درصـد را مردهـا و ۴۰/۸۲ درصـد را زن ها تشـکیل مـی دهند. سـایر ویژگی های جامعـه آماری به شـرح زیر اسـت:

سن و جنس

- بـه لحـاظ توزیع سـنی، ۴۵ درصد از پاسـخ دهندگان در گـروه سـنی ۳۰-۲۰ سـال، ۲۸ درصـد در گـروه سـنی ۲۰-۱۵ سـال، ۱۸ درصد در گروه سـنی ۴۰-۳۰ سـال و ۹ درصـد در گـروه سـنی بـالای ۴۰ سـال قرار گرفته انـد.

بـر اسـاس نتایج حاصل از تحلیل پرسشـنامه ها، عمده تریـن عوامـل کاهنـده جذابیـت پـارک های شـهری را بـه عواملـی همچـون نبـود احسـاس امنیـت اجتماعی در نـزد خانـواده هـا و بانـوان، فقـدان امکانات مناسـب تفریحـی، فقـدان فضـای مناسـب و آرام نشسـتن و اسـتراحت کـردن، نبـود فضای سـبز مناسـب و جذاب، یکنواختـی و مشـابهت همـه پـارک ها نسـبت داد.

همچنیـن در نظرسـنجی کـه از ۱۵تـن از کارشناسـان دسـتگاه هـای ذی ربـط در خصـوص موانع بهـره وری حداکثـری شـهروندان از پارک ها انجام گردیده اسـت، مـوارد زیـر را بـه ترتیـب اهمیـت به عنـوان ایـن موانع مطـرح نمـوده اند:

نبـود برنامـه های متنوع و فرهنگـی در پارک ها، فقدان مبلمـان مناسـب و جذابیـت بصـری ضعیـف پـارک، ضعـف کمـی و کیفـی امکانـات تفریحـی و ورزشـی، فقـدان یـا کمرنگ بودن احسـاس امنیت روانـی در نزد خانواده هـا و بـه ویـژه بانـوان.

۷- نتیجه گیری و جمع بندی

در دوران جدیـد، نیـاز بـه گـذران مناسـب اوقـات فراغـت در فضـای سـبز و پارک‌هـای شـهری از جملـه نیازهـای مهـم افـراد بـه شـمار مـی‌رود. شـهرها از فضاهـای مختلفـی تشـکیل می‌شـود کـه هـر کـدام از آن‌هـا بـرای حمایـت و تسـهیل برخـی از فعالیت‌هـای فـردی و اجتماعـی و ایجـاد معانـی کـه شـهروندان بـه آن‌هـا نیـاز دارنـد، شـکل می‌گیرند. شـهرهای ایـران از نظـر کالبـدی دارای ویژگی‌هـای مشـابهی هسـتند، در بسـیاری از آن‌ها سـاختار کهن شـهر با توسـعه شـهر و اسـتفاده هرچه بیشـتر از اتومبیل، از هم پاشـیده شـده و سـاختار جدید شـهر به رشـد نامتعـادل در حوزه‌های مختلـف توسـعه پیداکرده اسـت. از سـوی دیگـر، عدم تعـادل در جنبه‌هـای اجتماعـی و مراکـز تجملی شـهر موجـب بـروز مشـکلات اجتماعی شـده اسـت. که یکی از آن‌هـا کمبـود فضـای سـبز مناسـب بـرای گذرانـدن اوقـات فراغـت مـردم اسـت. ویژگی‌هـای محیطـی در یـک فضـای شـهری از جملـه عواملـی هسـتند کـه بـه رشـد آسـیب اجتماعـی در آن کمـک می‌کنـد. عـدم رضایـت از محیـط زندگـی میتوانـد واکنش‌هـای مختلفـی را بـه دنبال داشـته باشـد. نخسـتین واکنش تـلاش بـرای تغییـر محیـط بـه منظـور ایجاد تناسـب میـان ویژگی‌هـای محیطـی و نیـاز عینـی یـا ایدهـآل ذهنـی مختـص اسـت، دومیـن واکنـش انطبـاق یـا سـازگاری بـا محیط اسـت. امـا واکنش دیگـری که در پـی کاهـش تعلـق مکانـی شـکل می‌گیرد، گسسـت از محیـط اسـت. ایـن واکنـش نوعی پشـت کـردن و"نه" گفتـن بـه شـرایط محیـط زندگـی وی اسـت. بـا توجه بـه نتایج بررسـی هـای انجام شـده در حـوزه مطالعات نظـری، بررسـی هـای میدانـی بـر روی پـارک هـای شـهری و بالاخـره اسـتخراج نتایـج پرسشـنامه هـا می تـوان پیشـنهادات ممکـن در خصـوص افزایـش بهـره وری از پـارک هـای شـهری اراک را در سـه حـوزه بـه

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-02]

شـرح زیـر متمرکـز نمود:

الـف)- تعریف نظام سلسـله مراتـب عملکردی پـارک های شـهری اراک

تعریـف یـک نظام سلسـله مراتـب عملکردی پـارک ها و تجهیـز هـر سـطح متناسـب بـا مقتضیـات آن جهت فراهـم نمـودن امکانـات اسـتفاده از همـه پارک هـای شـهری، کاهـش هزینـه هـا و مخابـرات ناشـی از آمـد و شـد شـهروندان (بـه ویژه کـودکان و سـالخوردگان)، ایجـاد حـس تعلـق نسـبت به پـارک هـای شـهری در شـهروندان و ایجـاد زمینـه جلـب مشـارکت مـردم در مدیریـت و نگهـداری پـارک هـا. در ایـن بخـش، لازم اسـت تـا پـارک هـا بـا توجـه بـه تعـداد پراکنـش و سوابقشـان بـر اسـاس سلسـله مراتب عملکردی دسـته بنـدی گردند و سـپس خدمـات کالبدی، رفاهـی مورد نیـاز هـر سـطح تعریـف و تعیین گردد. سـطوح شـش گانـه پیشـنهادی بـرای ایـن رده بندی شـامل سـطوح فراشـهری- شـهری، شـهری- منطقـه ای، ناحیـه ای، همسـایگی و کـودک اسـت.

سطح ۱- پارکهای فراشهری- شهری

ایـن پـارک هـا کـه عملکـردی در سـطح شـهری و فراشـهری دارنـد شـامل آن دسـته پـارک هائـی مـی گردنـد کـه بـه دلیـل عواملـی نظیـر موقعیت، وسـعت یـا دارا بـودن ویژگـی هـای خـاص دارای حـوزه نفـوذ و شـعاع پوشـش جمعیـت فراتـر از سـطح شـهر اراک هسـتند و بـه بیانی دیگر مورد اسـتفاده افـراد و خانواده هائـی از شهرسـتان هـای مجـاور و یـا حتـی مسـافران رهگـذر قرار می گیرد. روشـن اسـت که متوسـط تعداد دفعـات اسـتفاده از پـارک هـای ایـن سـطح در واحـد زمـان کمتـر امـا مـدت اسـتفاده در هـر بـار طولانی تر خواهـد بـود. متوسـط فاصلـه زمانی دسترسـی بـه این پـارک هـا از بخـش هـای مختلف شـهر اراک بسـته به نوع وسـیله نقلیه و سـاعات حرکت بیـن ۴۵-۱۵ دقیقه و متوسـط فاصلـه مکانـی دسترسـی بـه این پـارک ها حـدود ۵ کیلومتـر خواهـد بود (طول مسـتطیل فرضی محـاط کننـده شـهر حـدود ۱۲/۵ کیلومتـر اسـت). تسـهیلات و جاذبـه هـای مـورد نیـاز در ایـن پـارک هـا شـامل تسـهیلات تفرجـی از قبیـل اسـتراحتگاه و فضاهای نشسـتن خانوادگی و مسـیرهای جـذاب پیاده روی و نیـز مناظـر جـذاب طبیعـی مـی باشـد. وجـود پارکینـگ بـا فضـای کافـی و طراحی مناسـب و به دور از مخاطـرات ناشـی از همجـواری بـا جـاده شـریانی در مـورد ایـن پـارک هـا ضـروری اسـت. عـلاوه بـر ایـن وجود تاسیسـات بهداشـتی، رسـتوران و کافه، فضاهای ورزشـی، عناصر مبلمان شـهری شـامل سـطل آشـغال و تابلوهـای راهنمـا و به ویژه روشـنائی مناسـب شـبانه ضـروری اسـت.در شـبکه پـارک هـای شـهری اراک، پـارک هـای جنگلی شـهید باهنر، ملت و پـارک وحش را بایـد در ایـن سـطح تعریـف نمود.

سطح ۲- پارک های شهری- منطقه ای

پارکهـای شـهری- منطقـه ای نیـز اساسـا بـه عنـوان پـارک برتـر و غالـب در مناطـق شـهری تعریـف مـی گردنـد امـا در عیـن حال به عنـوان پارک های شـهری نیـز ایفـای نقـش مـی نماینـد بـه عبـارت دیگـر ایـن پارکهـا، عناصـری برتـر در مقیاس شـهری هسـتند که بـه منظـور دسترسـی و اسـتفاده متعـادل و متناسـب شـهروندان بـه طـور متـوازن در سـطح مناطـق شـهر اسـتقرار یافته اند. شـعاع پوشـش جمعیتی ایـن پارکها حـدود ۵۰۰۰۰۰-۱۵۰۰۰۰ نفـر مـی باشـد. لازم بـه ذکـر اسـت کـه عـدد ۵۰۰۰۰۰ نفـر ناظـر بـر عملکرد نظـری پـارک در مقیاس شـهری و عـدد ۱۵۰۰۰۰ نفر ناظـر بـر عملکـرد عملـی منطقه ای پـارک می باشـد، بـه عبـارت دیگـر عـدد ۵۰۰۰۰۰ نفـر دامنـه پوشـش جمعیتـی مجمـوع پارکهای شـهری- منطقـه ای پیش بینی شـده برای شـهر اسـت. متوسـط فاصله دسترسی واحدهـای مسـکونی در هـر منطقـه شـهری بـه ایـن پارکهـا در همـان منطقـه حداکثـر ۲ تـا ۲/۵ کیلومتـر اسـت همچنیـن بـه لحـاظ زمانی ایـن فاصلـه ۳۰-۲۰ دقیقـه اسـت. گـروه هـای عمـده بهـره بـردار از ایـن پارکهـا خانـواده هـا و دانشـجویان غیر بومـی و جوانان مجـرد و در حـد کمتری بانـوان می باشـد. اوقات پیک اسـتفاده از ایـن پارکهـا تعطیـلات آخر هفتـه و نیز بعد از ظهرهـا و شـبها در فصول بهار و تابسـتان می باشـد.

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-02]

در مـورد ایـن پارکهـا نیـز بـا توجه بـه متوسـط فاصله دسترسـی و وابسـتگی به اسـتفاده از اتومبیل شخصی، وجـود پارکینگ مناسـب و کافی ضروری اسـت. در این پارکهـا بایـد به تجهیزات تفریح و سـرگرمی در سـطوح پیشـرفته و بـرای همـه گروه های سـنی به ویـژه برای جوانـان و نوجوانـان توجـه گـردد. علاوه بر این مسـئله مبلمـان و طراحـی محوطـه اعـم از عناصـر مبلمـان و کفسـازی مناسـب و نیـز سـرویس بهداشـتی در ایـن گونـه پارکها بسـیار ضروری اسـت. همچنیـن فضاهای ورزشـی ویـژه جوانـان، نوجوانـان، خانـواده هـا و بانوان بایـد بـه طور مجـزا در ایـن پارکها در نظر گرفته شـود. فضاهـای فرهنگـی- هنـری نظیـر کتابخانـه، مسـجد، آمفـی تآتـر، گالـری هـای هنـری بایـد در ایـن پارکهـا وجـود داشـته باشـد. ایـن پارکهـا بهتریـن پتانسـیل را بـرای دائـر نمـودن کلاس هـای هنـری- علمـی و نیـز برگزاری جلسـات تشـکل هـای غیر دولتـی (N.G.O) هـا بـه ویژه تشـکل های زیسـت محیطی و هنـری دارا مـی باشـند، عـلاوه بـر ایـن در ایـن پارکهـا معمـولا به لحـاظ وجـود خانـواده هـا و همـه گـروه هـای سـنی و اقشـار اجتماعـی بهترین فرصـت برای ارائه اموزشـهای مسـتقیم و غیر مستقیم شـهروندی با روشهای مناسب وجـود دارد. در واقـع به نظر می رسـد موثرترین سـطح پارکهای شـهری بـه لحاظ اجتماعـی و فرهنگی همین پارکها هسـتند. پـارک های پیـروزی و شـهدای گمنام (در منطقـه ۱)، امیـر کبیـر و ولیعصـر (در منطقه ۲) و آزادی (در منطقـه ۳) در ایـن سـطح تعریف می گردند.

سطح ۳- پارک های ناحیه ای

در درون هـر منطقـه شـهری بسـته بـه سـاختار بافـت بـه لحـاظ شـبکه معابـر، تراکـم و ویژگیهـای جمعتـی تعـدادی پـارک ناحیـه ای تعریـف مـی گـردد کـه بـه صـورت اقمـار پـارک منطقـه ای خواهنـد بـود فاصلـه دسترسـی بـه ایـن پارکهـا حداکثـر ۱ تـا ۱/۵ کیلومتر مـی باشـد و نیـز بـه لحـاظ زمانـی بـه طـور متوسـط دسترسـی بـه ایـن پارکها بیـن ۲۰-۱۵ دقیقـه به طول می کشـد. گـروه های عمـده بهره بـردار از ایـن پارکها بیشـتر نوجوانـان، سـالخوردگان و بانوان، خانـواده ها و دانشـجویان هسـتند. ایـن پارکهـا در همـه ایـام هفتـه بیشـتر در بعـد از ظهرهـا مـورد اسـتفاده قـرار مـی گیرنـد. در ایـن پارکهـا نیـز مسـئله روشـنائی شـبانه و مبلمـان داخلـی بـه ویـژه سـطل آشـغال، نیمکـت و آبخـوری مـورد نیاز اسـت. وجـود دکه روزنامـه و مجله فروشـی و نیـز تاسیسـاتی مثـل دستشـوئی و نمازخانه در ایـن پارکهـا بایـد وجـود داشـته باشـد. همچنیـن وجـود تجهیـزات تفریـح و سـرگرمی بـرای نوجوانـان و نیـز فضاهـای ورزشـی نوجوانـان در ایـن پارکهـا باید وجـود داشـته باشـد. فضاهـای ورزشـی و تفریحـی این پارکهـا نبایـد تولیـد کننـده سـر و صـدای زیـاد باشـد تـا آرامـش مـورد نیـاز سـالخوردگان اسـتفاده کننده از پـارک و دانشـجویان در حـال مطالعه بر هـم نخورد. به هرحـال پوشـش گیاهـی مناسـب و آرامش ایـن پارکها بـر تجهیـزات تفریـح و سـرگرمی رجحان نسـبی دارد، همچنیـن امکانـات فرهنگـی در ایـن پارکها در سـطح پائیـن تری از پارکهای منطقه ای- شـهری قرار داشـته و بـه مـواردی نظیر سـالن مطالعـه و کتابخانـه محدود مـی گـردد، نیـاز به پارکینـگ در مـورد ایـن پارکها در حـد کـم و بـرای مواقـع خـاص و ضـروری بایـد پیـش بینـی پارکینـگ صـورت بگیرد.

سطح ۴- پارک های محله ای

پارکهای محله ای همانطور که از نامشـان پیداسـت در محلات شـهر مسـتقر هسـتند و رافع نیازهـای فراغتی در سـطح محـلات هسـتند. ایـن پارکهـا بـه لحـاظ مسـاحت دامنـه ای بیـن ۲۰۰۰۰-۵۰۰۰ متـر مربـع را دارا هسـتند فاصله مکانی دسترسـی سـکنه محلات به ایـن پارکها حـدود ۱۰۰۰-۵۰۰ متـر و نیز فاصله زمانی دسترسـی بـه آنها نیـز ۲۰-۱۰ دقیقه می باشـد. عمده اسـتفاده کننـدگان از ایـن پارکها نیـز بانـوان خانه دار، کـودکان و نوجوانـان و سـالخوردگان هسـتند، ایـن پارکهـا در همـه ایام هفتـه و در همه سـاعات روز مورد اسـتفاده واقـع می گردند هرچند در اوقات عصر بیشـتر مـورد اسـتفاده واقـع می گردنـد. پارکهای محلـه ای به فضاهای نشـیمن، پوشش گیاهی مناسـب، فضای بازی امـن برای کـودکان و نوجوانـان و عناصر اولیـه مبلمان

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-02]

جدول ۲. سلسله مراتب پیشنهادی عملکردی شبکه پارک های شهر اراک بر حسب مناطق شهرداری

منطقه شهرداری	سطح عملکردی	نام پارکها
یک	شهری-منطقه ای	پیروزی، شهدای گمنام
	ناحیه ای	شهر، گلشن، مادر، معلم، لاله، بهاران، رحمان محمدی، شقایق ۱و۲
	محله ای	کودک، قنات، الغدیر ۱و۲، دانش آموز
	همسایگی	علوی۱و۲، نسیم، باغبان، شهید علیزاده، مصطفی خمینی، ایثار، حافظیه
دو	شهری-منطقه ای	امیر کبیر، ولیعصر
	ناحیه ای	جنت، احسان، پونه
	محله ای	فجر، راه آهن، آویشن، رودکی
	همسایگی	بهمن، کودک، رودکی، علم الهدی
سه	شهری-منطقه ای	آزادی
	ناحیه ای	آزادگان، کوثر
	محله ای	جانبازان، قائم
	همسایگی	ارغوان، بعثت، تربیت، حضرت قائم، هجرت

مثل سطل آشغل و آبخوری نیاز دارند، ورود اتومبیل و تردد موتور سیکلت در این پارکها ممنوع است. پارکهای محله ای به لحاظ کمی از تعداد بیشتری در مناطق شهرداری اراک وجود دارند و تقریباً در همه محلات طراحی شده هندسی پیش بینی گردیده اند، هرچند در منطقه ۳ با کمبود این دسته از پارکها به ویژه در بخش های جنوبی آن روبرو هستیم.

سطح ۵- پارک های همسایگی

این پارکها آخرین سطح سلسله مراتب پارکهای شهر اراک را تشکیل می دهند. پارکهای همسایگی در شهر اراک در بسیاری موارد همان لکه های پرت ترافیکی و تفکیکی مسکونی و همچنین حائل های سبز بین رودخانه و بخش مسکونی خواهند بود. این پارکها که معمولاً مساحتی کمتر از یک هکتار دارند به تعداد فراوان در سطح مناطق شهر سازماندهی می شوند و متاسفانه درحال حاضر به دلیل عدم تعریف جایگاه از نظر اجتماعی- فرهنگی کمترین راندمان را در بین سطوح مختلف پارکهای شهری دارند. این پارکها بیشتر مورد استفاده کودکان و بانوان خانه دار و سالخوردگان قرار می گیرند. سکوت و آرامش و پوشش گیاهی و فضای سبز مناسب و نیمکت مناسب برای نشستن و گفتگوی سالخوردگان مهمترین ضرورت این پارکهاست. فضاهای ورزشی پارکهای محله ای به فضای محدود بازی کودکان با وسائل بازی ایمن و بدون ایجاد سر و صدا محدود می گردد. فاصله دسترسی به این پارکها حدود ۵۰۰ متر و به لحاظ زمانی نیز حداکثر ۱۰ دقیقه می باشد. شعاع پوشش جمعیتی این پارکها بر اساس کم و کیف بافت پیرامونی و بسته به وجود یا عدم پارکهای دیگر در اطراف متغیر است و به طور معمول بین ۱۰۰۰-۵۰۰ نفر می باشد. این پارکها به لحاظ عملکرد می توانند خود را تا سطح

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-02]

معیارهای افزایش بهره وری پارکها و فضای سبز			
حضور در فضا	ویژگی فعالیتی	جنبه غیر کالبدی	تنوع در فعالیت ها در نظر گرفتن نیازهای گروه های شاخص استفاده کننده
		جنبه کالبدی	ایجاد فضای کالبدی مناسب برای انجام فعالیت های مختلف مکان یابی مناسب فعالیت ها ارتباط بصری مناسب با فعالیت های مختلف جاری در پارک ایجاد شرایط هم افزایی محیطی
	ویژگی کالبدی		در دسترس بودن دعوت کنندگی ایجاد هویت برای بوستان و حس تعلق برای ساکنین ایجاد نقاط مکث و مکان های نشستن مناسب و متنوع در پارک نحوه چیدمان مبلمان فضاهای نشستن تامین کردن آسایش فیزیولوژیک ایجاد نقاط کانونی و شاخص نظیر مراکز تجمع تحریک احساسات مخاطب انعطاف پذیری در طراحی طراحی خوانا ایجاد امنیت

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۴۲ بهار ۹۵
No.42 Spring 2016

پارک محله‌ای ارتقاء دهند.

ب)- پیشنهادات عمومی در جهت افزایش سطح استفاده شهروندان از پارک های شهری اراک

بر اساس آنچه در بخش مطالعات نظری مطرح گردید تحقق پیشنهادات زیر هر چند به طور نسبی می تواند نقش بسزائی در تمایل شهروندان به استفاده از پارک های شهری اراک باشد.

۱- افزایش ضریب احساس امنیت شهروندان در پارک های همه سطوح با تامین انتظامات مردمی و گشت های پیاده و دوچرخه سوار در پارک های سطوح محله ای به بالا

۲- تامین روشنائی مناسب شبانه در پارک ها به ویژه به نقاط حاشیه ای و کور پارک در همه سطوح

۳- تامین مبلمان شهری و تسهیلات رفاهی مناسب در پارک به ویژه تامین نیمکت های مناسب، سطل زباله، آبخوری، تابلو راهنما و... در همه سطوح

۴- ایجاد مکانیزهائی برای جلب مشارکت مردم برای شرکت در اداره و نگهداری پارک به عنوان مثال تشکیل هیئت مدیره های دوره ای در پارک های سطوح کودک و همسایگی و...

۵- تقویت جذابیت بصری پارک ها از طریق افزایش خوانائی پارک ها با نصب تابلو های معرفی مناسب، توجه به تنوع و تراکم پوشش درختی و گل در پارک ها، استفاده بیشتر از عنصر آب در پارک ها، تعریف مسیرهای جذاب حرکت در پارک.(در همه سطوح متناسب با هر سطح)

۶- تدارک امکانات ورزشی برای همه گروه ها در پارک ها و اختصاص فضاهائی خاص به ورزش بانوان از قبیل زمین فوتبال، پینگ پنگ، والیبال و... از سطح محله ای به بالا

۷--تامین پارکینگ مناسب برای توقف طولانی بانسبتا طولانی اتومبیل ها به نحوی که فاصله

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-02]

پارکینگ ها تا مرکز تقریبی پارک بیش از ۵ دقیقه پیاده روی نباشد (برای سطوح شهری وفرا شهری و منطقه ای).

۸-توجه به اولویت سکون و آرامش نسبی در پارک های سطوح کودک با توجه به استفاده سالخوردگان از آنها.

۹-استقرار سالن های بحث و گفتگو، کتابخانه و استقرار دفاتر تشکل های غیر مردمی به ویژه تشکل هائی که موضوعشان مرتبط با محیط زیست است در پارکهای سطوح منطقه ای و شهری.

۱۰-برپائی نمایشگاه های فصلی در پارک های سطح شهری و فراشهری نظیر گل و گیاه، کتاب، صنایع دستی، تابلو فرش و ...

۱۱-ایجاد سینمای روباز تابستانه در پارک های سطح شهری، منطقه ای و ناحیه ای.

۱۲-ایجاد رصدد خانه نجومی در پارک های سطح شهری- منطقه ای به همراه سالن آموزشی مربوطه.

۱۳-توسعه فضاهای باغ وحش در پارک های سطوح فراشهری، شهری و منطقه ای.

۱۴-ایجاد پیست دوچرخه سواری به ویپه در پارک هایی که ماهیت خطی دارند نظیر پارک نگین.

۱۵- استفاده از پتانسیل مسیل گذرنده از کنار پارک های شهربرای ایجاد آبشار مصنوعی یا آب نما در آنها.

۱۶- طرح ویژه برای پارک شهر به عنوان فضائی فرهنگی- تاریخی با استفاده از پتانسیل اجتماعی- روانی مردم و وجود مقبره برخی علمای اراک در کنار این پارک.

۱۷- افزایش نفوذ پذیری پارک های جنگلی از طریق ایجاد پیاده راه ها با کفپوش خاص، فضاهای مکث، نشستن و استراحت کردن، ایجاد فضاهای اجتماعی با وسعت مناسب.

۱۸- برنامه ریزی جهت انجام و اجرای برنامه ها رویدادهای مختلف اجتماعی- فرهنگی، ورزشی، علمی در پارک نظیرکنسرت موسقی، مسابقات ورزشی از طریق هماهنگی شهرداری با تشکیلات دولتی و غیر دولتی متولی این امور در پارک های سطح محله ای به بالا به گونه ای که برنامه های مشخص و در عین حال انعطاف پذیر در پارک ها برای فصول مختلف و گروه های سنی متفاوت وجود داشته باشد.

۱۹- حرکت به سوی تبدیل برخی پارک های مستعد به پارک های دارای هویت ویژه نظیر پارک بانوان، پارک علمی، پارک گیاه شناسی، پارک سنگی، پارک آبی فارغ از سطح عملکردی پارک ها براساس پتانسیلهای کالبدی و اجتماعی هر کدام.

منابع و ماخذ

بمانیان، م.ر. کشتکار قلاتی،ا. ر. ظرفشچی شیرازی، ف. موزیسین، (۱۳۸۸) بررسی شاخص های تعیین کننده مفاهیم فضایی و عملکردی پارکهای درون شهری در مقیاس محلی با تاکید بر پارک شفق، فصلنامه مدیریت شهری، شماره۲۴.

زنگی آبادی، ع. مختاری ملک آبادی، ر. (۱۳۸۴) شهرها، فضای سبز و رویکردی نوگرایانه به ابعاد انسانی طراحی، ماهنامه پیام سبز، شماره ۴۲.

بزرگ نیا، زهره (۱۳۸۳)، «فراغت ایرانی؛ از قهوه خانه تا کافی نت»، جستارهای شهرسازی، شماره ۱۱، تهران.

حبیبی، محسن (۱۳۷۸)، «از شار تا شهر»، انتشارات دانشگاه تهران، تهران.

خوشخوی، مرتضی (۱۳۷۱)، «گسترش آموزش و پژوهش در فضای سبز»، مجموعه مقالات همایش فضای سبز، سازمان پارک ها و فضای سبز شهرداری تهران، تهران.

سازمان پارک ها و فضای سبز شهرداری اراک (۱۳۸۶)، «گزارش پارک ها و فضای سبز شهری»، اراک.

سازمان مدیریت و برنامه ریزی استان مرکزی (۱۳۸۴)، «آمارنامه استان مرکزی»، اراک.

شریفی، مرتضی(۱۳۷۱)، « مقدمه ای بر مبانی طراحی فضای سبز»، مجموعه مقالات همایش فضای سبز، سازمان پارک ها و فضای سبز شهرداری

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-02]

تهـران، تهـران.
سـعیدنیا، احمـد (۱۳۷۹) فضـای سـبز شـهری، کتاب سـبز شـهرداری، مرکز مطالعات و برنامه ریزی شـهری، وزارت کشـور، انتشـارات سـازمان شـهرداریهای کشور؛ جلد ۹
سـعیدنیا، احمـد (۱۳۸۳) کاربری زمین شـهری، کتاب سـبز شـهرداری، مرکـز مطالعـات برنامه ریزی شـهری، وزارت کشـور، انتشـارات سـازمان شـهرداریهای کشور؛ جلد ۲
شـوای، فرانسـواز (۱۳۷۵)، «شهرسـازی؛ تخیـلات و واقعیات»، ترجمه محسـن حبیبی، انتشـارات دانشـگاه تهـران، تهران.
لکوربوزیـه (۱۳۵۵)، «منشـور آتـن»، ترجمـه محمـد منصـور فلامکـی، انتشـارات دانشـگاه تهـران، تهـران.
لنـگ، جـان (۱۳۸۱)، «آفرینـش نظریـه معمـاری»، ترجمـه علیرضـا عینـی فـر، انتشـارات دانشـگاه تهران، تهران.
موریـس، جیمز (۱۳۷۸)، «تاریخ شـکل شـهر تا انقلاب صنعتـی»، جلـد اول، ترجمه راضیه رضازاده، انتشـارات دانشـگاه علم وصنعت، تهران.
مهندسـین مشـاور زیسـتا (۱۳۷۸)، «طرح جامع شـهر اراک»، سـازمان مسـکن و شهرسـازی اسـتان مرکزی، اراک.
مهندسـین مشـاور زیسـتا (۱۳۸۳)، «طـرح تفصیلـی شـهر اراک»، سـازمان مسـکن و شهرسـازی اسـتان مرکـزی، اراک.
مهندسـین مشـاور عرصـه (۱۳۶۷) «طرح جامع شـهر اراک»، سـازمان مسـکن و شهرسـازی اسـتان مرکزی، اراک.
Burbey, r.j (1976), recreation and leisure in new communities, university of north Carolina, u.s.a
Jakson, j.b (1981), the public park needs, urban open spaces, academy edition, London.
Keeble, lewis (1969), town and country planning, the states gazette limited, publication institute.
Kelly, john, r (1990), leisure, new jersey, prentice hall, Englewood cliffs.
Liber, s.r and fesenmaier, d.r (1983), recreation planning and management, venture publication, London.
Suzan, shaw (1995), leisure, journal of leisure research, v 27, n 3.
Trancik, R, "Finding Lost Spaces", Van Nostrand Reinhold, New York.
www. Iga.gor.uk/cuiturelraf.parks.
www.sl.kvl.dk/euforic/docs/neighbourhoods.
www.parksand people.org/ publications.
Leitao, A.B. Ahern, J.2002.Applying landscape ecological concepts and metricsin sustainable landscap planning. Landscape and Urban Planing 59.

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-02]